

Пардабеков Д.А., Затов Қ.А.

**Жаһандану жағдайындағы
діни экстремизм мен
терроризм**

Бұл мақалада жаһандану жағдайындағы діни экстремизм мен терроризм мәселесі сөз болады. Діннің ғаламдық жаһандану жағдайындағы дамуы мен қалыптасуы айтылып, сарапталады. Орта Азия және Қазақстан аумағындағы діни ахуал мен діндердің өзара байланысы айтылып, діни экстремизм мен терроризмге қарсы ең негізгі күш діни конфессияаралық бірлік мәселесі салыстырмалы түрде ұсынылады.

Түйін сөздер: жаһандану, терроризм, экстремизм, Қазақстан Республикасы.

Pardabekov D.A., Zaton K.A.

**Religious extremism and
terrorism in a globalization status**

In this article, a status of religious extremism and terrorism is considered in the period of globalization. Besides that, the analysis of development and saving religion in the globalized society is given. In this article, it is briefly explained religious situation in Central Asia and Kazakhstan and asserted that the main force against religious extremism and terrorism are interfaith consent.

Key words: globalization, terrorism, extremism, Republic of Kazakhstan.

Пардабеков Д.А., Затов Қ.А.

**Религиозный экстремизм
и терроризм в условиях
глобализации**

В данной статье рассматривается состояние религиозного экстремизма и терроризма в контексте глобализации. Также дается анализ состояния и перспективы развития религии в глобализирующемся обществе. А также рассматривается религиозная ситуация в Центральной Азии и Казахстане. Автор придерживается точки зрения, согласно которой основной силой противостояния религиозному экстремизму и терроризму является межконфессиональное согласие.

Ключевые слова: глобализация, терроризм, экстрмизм, Республика Казахстан.

**ЖАҒАҢДАҢУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ
МЕН ТЕРРОРИЗМ**

XXI ғасырда әлемнің ішкі және сыртқы саяси ахуалына, әлеуметтік, экономикалық, мәдени және рухани жағдайына ықпал етіп отырған негізгі фактордың бірі – діни экстремизм мен терроризм мәселесі. Қазіргі таңда адамзат баласын террорлық актілерге итермелейтін антогонизмдер және қайшылықтар күн санап өсе түсуде.

Қазіргі кезде ақпарат құралдары да, тіптен көптеген саясаткерлер де терроризмді XXI ғасырдың апаты деп бағалауда. Шындығында оның тамыры тым тереңде жатыр. Н.Ә. Назарбаев «Терроризмнің айдаһары қашан да болған және әркез қарсыластарына ұдайы арамзалықпен соққы беріп отырған. Алайда дәл қазіргідей ауқымды, зарарлы болып көрмеген. Халықаралық терроризм бұрын болғанымен қазіргідей адамзат баласын уысында ұстап, үреймен тербеткен емес», – деуінде шындық бар [1].

Жаһандану жағдайында діни фундаментализм мен лаңкестік белгілі бір аймаққа немесе бір ғана мемлекетке тән нәрсе болмай отыр. Әлем халықтарын тынышынан айырап діни экстремизм мен терроризм әлемдік дәрежеде қанатын жайып өркендеу үстінде. Діни экстремизмнің саяси астарын пайдалану арқылы кейбір топтар саяси-экономикалық мәселелерді шешуге тырысуда. Бұл ретте Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев былай деп атап көрсетті: «Қазақстанда терроризм, сепаратизм және экстремизм проблемалары бар. Әсіресе халықаралық терроризмнің кең қанат жайғанын және халықаралық қауымдастық пен аймақтардың саяси-әлеуметтік және экономикалық мәселелермен ұштасып, саяси кейіпке енгенін ескерсек, олардың тарапынан туындаған қауіп ойдан шығарылған емес, нақты және шынайы өмірлік қауіп» [2].

Америка Құрама Штатының Нью-Йорк қаласында 2001 ж. 11 қыркүйегінде болған террорлық акт терроризм мен экстремизмге қарсы күрестің тарихта болмаған халықаралық жаңа кезеңіне бастау болды. Осы оқиғаның нәтижесінде діни экстремизм мен терроризмге қарсы күрес әлемдік деңгейде жаңаша сипат алып, адамзат баласының басты феноменіне айналды.

Терроризм сөзінің мәні мен мағынасына тоқталар болсақ, терроризм латын тілінен аударғанда (қорқыныш, үрей) дегенді білдіреді. Терроризм – белгілі бір ұйымдасқан топтың, топ

мүшелерінің көздеген мақсатына жету жолында әлсіздерге күш қолдануы мен оларды жеке мүддесіне пайдалануы.

Террористер қоғамдық ғимараттарды, тарихи орындарды басып алу, автобустар тұрақтарымен көліктерді жарып жіберу сынды әрекеттерге барады. Террористік іс-әрекеттер қашанда ашық түрде қоршаған ортаға, үкіметке, атқарушы билікке әсер етуге бағытталады. Еуропалық Кеңеске мүше-мемлекеттер терроризммен күрес жөнінде 1977 жылы Еуропалық конвенция қабылдады [3]. Осы конвенция негізінде әлі күнге дейін терроризм мен экстремизмге қарсы бірлесе күрес жұмысын жүргізіп келеді.

Жас тәуелсіз Қазақстан үшін Орталық Азия аумағында ғана емес, Қазақстанның өзіне де дін атын жамылған экстремизм мен терроршылдықтың саяси-әлеуметтік негіздері мен астарын зерттеу бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі. Олай деуімізге бірнеше себептер бар. Ең біріншіден, діни экстремизм мен террор күні бүгін пайда болған дүние деп қарауымыз үлкен қателік. Ол тарихи тамыры терең өзекті құбылыс.

Жаһандану жағдайындағы экстремизм мен терроршылдық мәнін ұғыну, адамзат баласының өз тарихындағы діни көзқарастар мен саяси жағдайларға ғылыми көзқарас тұрғысынан қарап, зерттеудің маңызы ерекше. Діни экстремизм мен терроризмнің саяси-әлеуметтік негіздерін ғылыми көзқарас тұрғысынан анықтау арқылы, экстремизм мен терроризмнің тамырына балта шабуға мол мүмкіндік аламыз. Екіншіден, Қазақстан бүкіл әлем елдері үшін Орталық Азияға кірер негізгі қақпа. Қазақстан – табиғи ресурстар мен интеллектуалдық, техникалық потенциал көп шоғырланған мемлекет. Жаһандану жағдайында еліміздің ұлттық және мемлекеттік бірегейлігін сақтау үшін өзіміздің ұлттық болмысымыз бен тәлтума мәдениетімізді, рухани құндылықтарымызды танып білу, ұлттық бет-бейнемізді жоғалтпай, болашақ ұрпаққа ұлттық құндылықтарымызды сабақтастықпен жеткізу өмір талабы. Бұл орайда Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Егер біз мемлекет болғымыз келсе, өзіміздің мемлекетімізді ұзақ уақытқа меңзеп құрғымыз келсе, онда халық руханиятының бастауларын түсінгеніміз жөн», – деп атап көрсетті [4, 211 б.].

Көп ұлтты Қазақстан мемлекеті үшін конфессияаралық қарым-қатынас шеңберінде радикализмге қарсы қоғамдық сананың төзімді имунитетін қалыптастыру саясаты мемлекеттік саясаттың алға қойып отырған негізгі басымдықтарының бірі болып отыр. Мемлекет жүргі-

зіліп отырған саясаттың астарында либералды заңнама, дінге еріктілік және плюрализм жатыр.

Зайырлы мемлекеттің принциптері, адам құқықтары мен бостандықтары танылатындығы және оларға қай дінге жататынын өздері анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге құқықтары Ата заңымызда бекітілген. Билік, саяси тәжірибе көрсеткендей, көпұлтты және көп конфессия құрайтын зайырлы демократиялық мемлекетте қандай да болмасын дінге ерекше артықшылыққа жол бермейді. Бірақ бұл ретте тарихи қалыптасқан негізгі конфессияны және конфессияаралық тепе-теңдікті сақтауда мүдделі болуды ұмытпауы тиіс [5].

Экстремизм – адамдарды мотивациялап қандайда бір іс-әрекетке итермелейтін негізгі идеялар жиынтығы. Экстремизмнің үш даму үлгісі бар. Олар: діни, этникалық және саяси болып бөлінеді. Экстремизмнің үш даму үлгісіне де ортақ мақсат бір. Бірінші кезекте елдің саяси және экономикалық ахуалына байланысты, саяси және экономикалық әсері болуы заңдылық. Дін фундаменталды, яғни фундаменталды догмалар жиынтығына негізделеді. Дін мен мемлекет бір мүддеге негізделген тұтастықтың көрінісі. Өйткені дін арқылы мемлекетте мекен ететін халықтың көзқарасы, танымы, өмір сүру принциптері көрініс табады. Діни экстремизм мен терроризм өзінің қалыптасу тарихи кезеңдерінде көп қырлылығымен мақсат-мүдделерінің ортақтығымен ерекшеленіп келді.

Қазақстан Республикасының «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңына сәйкес діни саладағы экстремизмге қарсы, ымырасыз күресуге тиіспіз. «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңына сәйкес, діни экстремизм мен терроризмге қарсы күресу мемлекеттік органдардың негізгі басымдылықтарына жатады. Конфессияаралық қарым-қатынас шеңберінде радикализмге қарсы қоғамдық сананың төзімді имунитетін қалыптастыру саясаты мемлекеттік саясаттың бүгінгі таңда күн тәртібінде алғашқы орынға қойып отырған негізгі саясаты. Бұл саясаттың негізінде либералды заңнама, дінге еріктілік және плюрализм жатыр. Зайырлы мемлекеттің принциптері, адам құқықтары мен бостандықтары танылатындығы және оларға кепілдігі, қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы құқықтары Ата заңымызда бекітілген [5].

Соңғы жылдары әлемнің түкпір-түкпірінде орын алып жатқан, Ислам радикалды фундаментализмнің діни-саяси экстремистік қозғалыстары мемлекетіміздің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіруде.

Әлемді тынышынан баз кешірген «діни экстремизм» таза бір діни бағытта болуы мүмкін емес. Қашанда астарында әлеуметтік-саяси және экономикалық ықпал болуы әбден мүмкін, ол заңды да. Дін фундаменталды және өз кезегінде фундаменталды болуы тиісті. Дін қаншалықты фундаменталды догмаларға негізделгенімен экстремистік теріс ой мен пиғылда болмайды. Егер дін фундаменталды бола тұра, теріс экстремистік ойды насихаттаса, онда оның қағидалары діннен тыс, сыртқы факторлар әсерінен қалыптасты деуімізге себеп бар. Дін өзекті саяси мәселелермен байланысты болса, соғұрлым әлеуметтік проблемалармен де тікелей байланысты.

Дәстүрлі исламнан діни экстремизм мақсат-мүдделерімен немесе бірқатар белгілермен ерекшеленеді:

- зайырлы қоғамнан бастартып, шарифат заңдарына негізделген ислам қоғамына ауысуын мақсат етеді;

- дін мен мемлекеттің бөлек өмір сүруін жоққа шығарып, оларды біртұтас деп таниды;

- исламды өзге діндер мен әлемге қарсы қоя отырып, ислам үстемдігіне қол жеткізу;

- халықаралық ұйымдар бекіткен мемлекетаралық құқықтарға мойынсұнбау;

- мақсатқа жету жолдарының нақты айқын болмауы.

Қазіргі таңда әлем елдеріне экстремистік және радикалды бағыттағы саяси ислам ұйымдары дінсіздерге қарсы қарулы қасиетті «Джихад» соғысын ашты. Бұл ұйымдар: «Әл-Каеда», «Шығыс Түркістан ислам партиясы», «Күрд халықтық конгресі», «Өзбекстан ислам қозғалысы», «Әсбат-әл-Ансар», «Мұсылман бауырлары», «Талибан» қозғалысы», «Боз Құрт», «Орталық Азия моджахедтер жамағаты», «Лашкар-и-Тәйба», «Әлеуметтік реформалар қоғамы». «Сырттан келіп арбау кезеңінде», – деген аттар мен ел іштеріне дүрбелең тудырып жүр.

Осы жөнінде Г.И. Мирский: *«В исламе, как и во всякой религии, сочетаются религиозные, не всегда вроде бы совместимые ценностные установки, есть немало противоречивого. И в Коране при желании можно найти высказывания, могущие быть истолкованными как воинственные. Например, многие сейчас толкуют о джихаде, интерпретируя этот термин как «священная война против неверных», что якобы дает мусульманам право и даже вменяет в обязанность вести борьбу против немусульманского мира всеми средствами вплоть до террора... Это одностороннее и неверное толкование»*, – деп түсіндіріп өтеді [6]. Шынында «қасиетті Джихад»

соғысы ислам дінін өзге діндерге қарсы қою, қан төгу емес. Құранда жазылған сөзді кері түсінікпен қабылдап қателесіп жататындар легі күн санап артпаса кемімей отыр.

Жоғарыда аталған ұйымдарға мүше болған Қазақстан азаматтарының да іргелес елдердің, алыс шетел аумақтарында террористік оқиғаларға атсалысып, бой көрсетуде. «Орталық Азия моджахедтер жамағаты» террористік тобына Қазақстан азаматтары да мүше болып, мүшелігіне сай «мұсылмандардың құқықтарын аяққа басқан Өзбекстанның билігіне қарсы» қылмыстық әрекет жасаған.

Қазақстан азаматтары заңсыз әскери құрылымдардың іс-әрекетіне тартылып, Ауғанстан және басқа да елдердің аумағында әскери құрылымдардың құрамында қызмет еткен. Гуантанамо түрмесінің тұтқындарының бірі Қазақстан азаматы болып шықты. Сондықтан 2005 жылы белгілі америкалық «Ұлттық барлау кеңесі» үкіметтік емес ұйымы «Болашақ жаһандық карта» деген талдамалы – болжамдық баяндамасын жария етті. Картада Қазақстан Ресеймен, Әзірбайжанмен және Түркменстан елдерімен қатар радикалды топтар орналасқан арнайы дайындықтан өткен әрі террористік әрекет жасауда біршама тәжірибесі бар «Джихадтың кәсіби жауынгерлері» мекен ететін өңірге жатқызылды. Күні бүгінге дейін терроризмнің қауіп-қатеріне аз ұшыраған ел деп саналатын біздің еліміз осы кезеңде әртүрлі сараптама мәліметтерінің тізіміне іліге бастады. 2000 жылдың II жартысынан бастап Қазақстанның аумағында террористік іс-әрекеттерін жүзеге асыруға талпынған топтар мен адамдардың іс-әрекеттері көріне бастады [7].

Терроризм проблемасы халықаралық деңгейдегі жаһандық өткір проблемаға айналды. Бұл келесі себептермен байланысты: біріншіден, терроризм ғаламшарлық кеңістікте кеңінен таралуда. Терроризм тек дәстүрлі шиеленіс аймақтарында ғана емес (Таяу Шығыс, Оңтүстік Азия), сонымен қатар, дамушы және дамыған алпауыт, әлемдік мемлекеттердің де (АҚШ, Батыс Еуропа) өзінде бой көрсетіп отыр. XX ғасырдың II жартысы мен XXI ғасырдың бас кезінен бастап, жаһандық проблемалардың өршуі әлемдік қауымдастық дамуын қазіргі заманның ерекше кезеңінің сипатталуына, халықаралық қатынастардың ерекшеліктері мен әлем саясатының басты бағыттарын анықтайтын негізгі факторға айналды [5].

Жеке мемлекеттермен қоса терроризм бүкіл әлемдік қауымдастықтар мен бірлестіктер-

ге де қауіпті. Әлем бойынша терроризмнің салдарынан жүздеген ғимараттар жермен жексен болып, мыңдаған адамдар ажал құшып және көбі жарымжан болуда.

Жоғары дамыған мемлекеттер тобы немесе ірі державалар терроризмге қарсы күресте жеткіліксіз. Өршіп келе жатқан жаһандық проблема ретінде терроризмді жеңу үшін, барша мемлекеттер мен халықтардың, бүкіл әлемдік қауымдастықтың бірлескен күші қажет.

Терроризмнің қазіргі таңдағы басқа жаһандық проблемалармен байланысы ашық және айқын болуда. Терроризм проблемасына басқа жалпы адами проблемалардың көптеген ерекшеліктері тән: терроризмнің әлемдік деңгейде таралуы, шұғыл шешім шығаруды талап ететін жағдаяттардың болуы, теріс динамизмнің орын алуы, адамзат өміріне кері әсер көбейгенде қолданылуы және т.б. [5].

Терроризмнің анықтаушы факторлары болып, әлемнің жаңа жаһандық проблемалары – мемлекеттер аралық қатынастардың шиеленісулері, әртүрлі діндердің арасында байланыстар, ғаламшар халқы санының артуы, ұлтаралық қатынастардың өткірленуі, халықаралық қылмыстың артуы, заңсыз есірткі айналымы және т.б. болып табылады [8].

Әлемдік жаһандану өз кезегінде біршама карама-қайшылықтармен бетпе-бет келіп отыр. Олар: экологиялық өзгерістер, әлемдік ядролық қару мәселесі, азық-түліктің тапшылығы, ақпараттар халықтар арасындағы түрлі індет аурулар, техногендік катастрофалар, халықаралық деңгейдегі терроризм, нашақорлық мәселесі, халықаралық заңсыз қару-жарақ саудасы, адам ұрлау және сату, діни экстремизм т.б.

Америкалық зерттеуші-ғалым П. Пробст: *«в целом, мы рассматриваем религиозно мотивированный терроризм как усиливающуюся тенденцию, а терроризм с политической мотивировкой как идущий на убыль»*, – деп баға берген [9]. Діни терроризмнің атқарар рөлі мен маңызы жайында америкалық тағы бір ғалым М. Юргенсмайер: *«увеличивающиеся масштабы религи-*

озного терроризма, стратегические цели, особо разрушительные средства свидетельствуют о появлении так называемого нового терроризма к 80-90 годам XX века» – деп ғалым діни терроризмнің қанат жаюы мен қоғамға тудыратын қаупінің өте зарарлы екендігін тілге тиек етті. М. Юргенсмайер айтып отырған мәселесі – қоғамдық маңызы бар, ауқымды мәселе. Терроризм күн санап қанатын кеңінен жайып, ел ішіне індет болып тарауда. Діни экстремизм мен терроризм ХХ ғасырдың 80-90 жылдарында америкада «христиан белсенділер» деген топтан бастау алып дамығанын айтып өтті.

Әлемдік терроризмді зерттеген ғалым Брюс Хоффман: *«при очевидно большом значении активизации исламского фактора для общего усиления религиозного терроризма, данный процесс происходит на более широкой основе. В частности, он пишет, что с 80-х годов истекшего столетия возрастание роли религиозного терроризма было связано с большинством мировых религий, а также с менее значительными сектами и культурами»*, – деп діни экстремизм мен терроризмнің өршуіне себеп болып отырған әлемдік діндер мен дәстүрлі емес діни ұйымдардың ұстап отырған қағидаларының сан түрлілігінен деп баға береді [10].

Діни экстремистердің таным түсінігі бойынша дін үшін соғыс, қасиетті соғыс саналады. Бұл жолда аяушылық, мейірімділік, ізгілік сынды адами қағидалар есепке алынбайды. Дін жолында қан төгу, алла өміріне жүгіну, қасиетті борышты орындау. Діни экстремизмнің табынушыларының пайымдауынша, қаншалықты дін үшін қан төксең, соншалықты жаратушыға жақын болып, тазарасың.

Әлемдік жаһандану жағдайында еліміздің бірлігі мен бірегейлігін сақтау үшін өзіміздің ұлттық болмысымыз бен төлтума мәдениетімізді, рухани құндылықтарымызды болашақ ұрпақ танып білуі, ұлттық бет-бейнемізді жоғалтпай, болашақ ұрпаққа ұлттық құндылықтарымыздың ең асылын ұрпақ сабақтастығы арқылы жүйелі түрде жеткізу өмір талабы [11].

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. Сындарлы он жыл. – Алматы, 2003. – 120 б.
- 2 Казахстан и глобальные вызовы современности: материалы научно-практической конференции (Алматы, 19 мая 2010г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы: КИСИ, 2010. – 120 с. (5).
- 3 Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. – 344 б.
- 4 Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999. – 273 б.
- 5 Біржантеев Е.К. Қазақстандағы діни қауіпсіздік мәселелері. // Вестник ЕНУ. Серия гуманитарные науки. – 2014. – 366-371 бб.

- 6 Мирский Г. Дракон встает на дыбы: (О международном терроризме). // Мировая экономика и международные отношения. 2002. – № 3. – С. 41.
- 7 Ерлан Қарин. Қазақстандағы терроризм қауіп-қатері // Абай ақпарат.
- 8 Сатпаев Д.А. Терроризм как явление политической жизни. // Саясат. – 1999. – №3. – С. 10-13.
- 9 Пробст П. Терроризм будущего: Тактика, стратегия и приемы // Высокотехнологичный терроризм: Материалы российско-американского семинара. Москва, 4-6 июня 2001. – М., 2002. – С. 295.
- 10 Хоффман Б. Терроризм – взгляд изнутри. – М., 2003. – С.104.
- 11 Абишева Ж.Р. Дінаралық келісім – түсіністік бастауы. // www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Economics/12_108497.doc.htm

References

- 1 Nazarbaev N.A. Sy'ndarly' on zhy'l. – Almaty', 2003. – 120 b.
- 2 Kazaxstan i global'ny'e vy'zovy' sovremennosti: materialy' nauchno-prakticheskoy konferencii (Almaty', 19 maya 2010g.). Otv. red. B.K. Sultanov. – Almaty': KISI, 2010. – 120 s. (5).;
- 3 Biekenov K., Sady'rova M. Әлеуметтанудың тусиндирме сөздиги. – Almaty': Sөzdik-Slovar', 2007. – 344 b.
- 4 Nazarbaev N.A. TariH tolky'ny'nda. – Almaty': Atamyra, 1999. – 273 b.
- 5 Birzhantiev E.K. Қазақстандағы діни қауіпсіздік мәселелері. // Vestnik ENU. Seriya gumanitarny'e nauki. – 2014. – 366-371 bb.
- 6 Mirskij G. Drakon vstaet na dy'by': (O mezhdunarodnom terrorizme). // Mirovaya e'konomika i mezhdunarodny'e otnosheniya. 2002. – № 3. – S. 41.;
- 7 Erlan Қарин. Қазақстандағы терроризм қауіп-қатері // Абай ақпарат;
- 8 Satpaev D.A. Terrorizm kak yavlenie politicheskoy zhizni. // Sayasat – 1999. – №3 – S. 10-13;
- 9 Probst P. Terrorizm budushhego: Taktika, strategiya i priemy' // Vy'sokotexnologichny'j terrorizm: Materialy' rossijsko-amerikanskogo seminar. Moskva, 4-6 iyunya 2001. – М., 2002. – S. 295;
- 10 Xoffman B. Terrorizm – vzglyad iznutri. – М., 2003. – S.104.
- 11 Abisheva Zh.R. Dinaraly'қ kelisim – tysinistik bastauy'. // www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Economics/12_108497.doc.htm